

ВІДГУК
офіційного опонента на кваліфікаційну наукову працю
Сидоренко Ольги Юріївни
«Мілітарний дискурс української прози початку XXI сторіччя»
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія
(галузі знань 03 Філологічні науки)

Авторка дисертаційного дослідження звернулася до чи не найактуальнішої на сьогодні літературознавчої проблеми, однак – парадокс – майже не розробленої в сучасному українському літературознавстві. Тож одразу зауважуємо на принципових аспектах наукової новизни цієї роботи: по-перше, присвячена популярній з 2014 року, але практично не дослідженій темі мілітарної літератури, а по-друге, аналізує доробок наших сучасників-письменників з неочікуваного ракурсу – через жанрове визначення та аналіз наративних стратегій (моделей) мілітарної прози періоду гібридної війни (2014-2022). І вибір об'єкта, і аналітичні підходи до його дослідження не тільки порушують низку найважливіших проблем розвитку сучасної української літератури, а й представляють комплексне й самостійне наукове дослідження.

Дисертація О. Сидоренко має логічну структуру, написана стилістично вправно, демонструє наукову зрілість авторки.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел (218 позицій). Рукопис має 228 стор., із них 180 стор. основного тексту.

У вступі подано стан вивчення проблеми, обґрунтовано її актуальність, окреслено об'єкт і предмет дослідження, мету й завдання, теоретичну й

практичну цінність дисертації. Особливо зауважимо чіткість методологічних установок, запропонованих у роботі.

У першому розділі “Теоретико-методологічні засади дослідження літературно-художнього мілітарного дискурсу” визначено головні ознаки мілітарного дискурсу як терміну, його генези та особливостей інтерпретації у вітчизняному літературознавстві, що робить його по-справжньому міждисциплінарним поняттям (підрозділ 1.1), висвітлено історію питання, зокрема йдеться про критичне осмислення мілітарної літератури в сучасному літературознавстві (підрозділ 1.2). Також увага авторки сконцентрована навколо провідних аспектів дослідження, зокрема на соціологічному, культурно-історичному, рецептивному та наративному ракурсах, що дають змогу дослідниці розглядати літературний текст передовсім як «продукт конкретної епохи через окреслення часопростору, структури, побудови, рольової діяльності автора, наратора й аудиторії, чинника адресата конкретного художнього тексту, панівних і показових художньо-текстових стратегій, інтерпретувати читацьку та критичну рецепцію, що в поєднанні з авторським задумом формують ядро дискурсивної практики» (підрозділ 1.3, с.61).

Другий розділ “Сучасна мілітарна проза та її тексти-попередники» присвячений ретельному аналізу своєрідності явища мілітарної прози, її становленню і змістовим параметрам. У підрозділі 2.1 йдеться, зокрема, про жанрові моделі та художні стратегії майданної літератури початку XXI сторіччя (охоплено майдани 2004 та 2014 рр.), названо найвідоміші тогочасні поетичні збірки, прозові та драматичні твори, надано докладну їх характеристику. Авторка цілком слушно зауважує, що «література покоління Революції Гідності, на відміну від майданної прози 2004 р., перебрала на себе ряд важливих стратегічних та ідеологічних установок, зокрема фіксацію та акумулювання всіх наявних фактів та суб’єктивних вражень Євромайдану, протистояння гібридній інформаційній війні, культивування пасіонарності,

небайдужості, громадянської відповідальності, сприяння встановленню причинно-наслідкових зв'язків циклічності української історії і спроб подолання такого» (с. 70). У підрозділі 2.2 виокремлено й сформульовано важливу прикмету цього періоду – символічний перехід від інфантильного до зрілого громадянського суспільства (підрозділ 2.1 «Фіксація символічного переходу від інфантильного до зрілого суспільства як провідна текстова стратегія художньої прози про Революцію Гідності»), що по-перше, позначилося на ментальному та духовному рівнях українців, а по-друге – стало каталізатором появи так званої дорослої нецензурованої риторики/нарації мілітарної літератури, у якій автори правдиво й гостро порушують проблеми наслідків тривалого патерналізму української держави. У підрозділі 2.3 розглянуто явище сучасної мілітарної прози як літературного феномену новітнього літпроцесу. Авторка зауважує на відсутності уніфікованої класифікації та термінологічної номінації, наводить широкий термінологічний ряд із вичерпною характеристикою. Також справедливо відзначає про кон'юнктурність теми мілітарної прози, що дуже швидко стала невід'ємною частиною вітчизняного літпроцесу, та подає класифікацію розрізнення сучасної мілітарної літератури й воєнної прози, серед яких – інший спосіб формування наративу, миттєвість реагування на сучасні суспільно-політичні події, строкатість жанрових утворень, суспільна реакція і взаємодія тріади *автор-критик-читач*, які власне й дають змогу говорити про феномен мілітарної прози.

Третій розділ «Проблематика й наративні стратегії мілітарної прози періоду гібридної війни (2014-2022)» містить текстовий аналіз жанрово різних творів – художньо-документальних, мемуарних, репортажних, іронічно-сатиричних тощо.

Важливим смисловим акцентом розділу є визначення жанрового наративу та художніх стратегій (підрозділ 3.1), серед яких – художня стратегія

максимально реалістичного, майже фотографічного відтворення подій перших місяців війни – («Аеропорт» Сергія Лойка), патріотичний вимір осмислення сучасної війни як художня стратегія (романи Василя Шкляра), трактування подій в онтологічному-національному ключі («Неболови» і «Східний синдром» Юлії Ілюхи, роман «Інтернат», п'єса «Хлібне перемир'я» Сергія Жадана), художня стратегія осмислення війни в екзистенційно-філософському аспекті тощо.

У підрозділі 3.2. дослідниця фокусується на відчитанні поляризації гендерних ролей в умовах війни (підрозділ 3.2) на матеріалі романів «Доця» Тамари Горіха Зерня та «Сліди на дорозі» Валерія Маркуса (Ананьєва). Так, у романі «Доця», дослідниця акцентує передовсім на етапах внутрішньої трансформації жінки під тягарем зовнішніх обставин, генетичних, ментальних, психофізичних особливостей – основна художньо-текстова стратегія роману Т. Горіха Зерня. Натомість у романі В. Маркуса наявна художньо-текстова стратегія репрезентації зовнішньої та внутрішньої еволюції чоловіка як ескапічна поведінкова модель.

Четвертий розділ «Проза після 24 лютого 2022 року присвячений розвитку сучасної та новітньої української літератури після повномасштабного вторгнення рф. У підпункті 4.1. йдеться про актуалізацію літератури як соціального проєкту. Дослідниця тут (як і в інших розділах роботи) не обмежується лише прозою, презентує її інтертекстуальні зв'язки з творами інших жанрів, і ширше – з іншими видами мистецтва. У підрозділі 4.2 простежує художні трансформації архетипу «дім» в антології «Ода до України» (підпункт 4.2.1) та реверсні практики війни: рольові моделі дитини й дорослого в антології «Воєнний стан» (підпункт 4.2.2). У підрозділі 4.3 актуалізоване питання «Як говорити з дітьми про війну?», де запропоновано низку нових творів для точнішого розуміння дискурсу війни дітей та підлітків, зокрема «Цуцик» Віталія Запеки, «Абрикоси зацвітають уночі» Олі Русіної,

«Котик, півник, шафка» Олександра Михеда, проведено зіставлення з воєнними творами для дітей першого етапу російсько-української війни (2014-2022 рр.) тощо.

Докладний текстуальний аналіз сучасної мілітарної прози, а також послідовне порівняння творчих авторських концепцій дають дисертантці підстави для ґрунтовних висновків, які узагальнюють основні результати дослідження.

Однак, попри зазначений високий науковий рівень рукопису, висловимо й кілька зауважень.

1. У темі дослідження слід точніше визначити й вказати часовий проміжок, оскільки під початком століття зазвичай розуміємо перші 10-15 років, а не 25, як у роботі. Якщо ж вибрано довший період - головню через події після 24 лютого 2022, то, вочевидь, авторці варто чітко говорити про два етапи у становленні української мілітарної літератури, зокрема й у прозі: перший – це роки АТО-ООС (2014-2022), і другий, що розпочався після 24 лютого 2022 р. і триває дотепер. Етап проведення АТО-ООС у роботі визначений як період «гібридної війни», складається враження, ніби він припинився одразу після початку повномасштабного вторгнення. Однак насправді «гібридна війна» триває досі нарівні з великою війною, звідси інформаційні фальш-вкиди, ширення неправдивої інформації (фейків), поява замовних дискредитаційних матеріалів тощо. Та й воєнні тексти, які з'явилися у ці два часові проміжки, істотно різняться між собою. Тому такий поділ, на нашу думку, потрібен і для повноти розкриття теми, і для уникнення певної фрагментарності в текстовому аналізі, приміром, тієї ж майданної прози. Також радили би дисертантці простежити еволюцію якогось аспекту через усі три етапи поступу мілітарної прози: Революція Гідності й Майдан, розгортання «гібридної війни» та повномасштабного вторгнення.

2. Звернімо також увагу на третій розділ «Проблематика й наративні стратегії мілітарної прози періоду гібридної війни (2014-2022)». Об'єктом дослідження виступають тут і жанри художньої літератури, і жанри документальної, зокрема, мемуари, репортаж тощо. Та захопившись визначенням художніх стратегій, авторка не зауважує в роботі ані про поділ на белетристику й документальну літературу, ані про вирізнення фікшн та нон-фікшн у складі останньої. Такий сукупний, спільний аналіз часом видається дещо штучним.

3. У підпункті 3.1. згадуваного вище третього розділу хотілося би бачити більше знакових революційно-майданних-воєнних творів для дослідження, зокрема, йдеться про дилогію Владислава Івченка «2014», романи «За спиною» Гаськи Шиян, «Сірі бджоли» Андрія Куркова, «Чорне сонце» Василя Шкляра, спогади «Життя P.S.» Валерії Бурлакової (це, до слова, класичні сучасні мемуари жінки-бійчині) та ін. Їхнє осмислення, разом із наявними у роботі цікавими та глибокими спостереженнями, могло б послугувати проведенню ширшого комплексного аналізу та й загалом відкрити для вивчення сучасниками доволі важливий пласт мілітарної прози.

Разом із тим, висловлені зауваження не знижують загального високого рівня дисертації. Основні її положення оприлюднені в публікаціях у фахових виданнях України, апробовані в обговореннях тексту дисертації, на міжнародних та всеукраїнських конференціях; дисертація має очевидне практичне значення, зокрема у питанні викладання історії української літератури в школі й у вишах. Анотація достеменно відбиває зміст дисертації.

Уважаємо, що дисертаційне дослідження «Мілітарний дискурс української прози початку XXI сторіччя» є самостійним, завершеним та актуальним; виконаним на належному теоретичному та науково-практичному рівнях; за змістом та формою відповідає всім вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради

закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України № 44 від 12.01.22 року, а його авторка, Сидоренко Ольга Юріївна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент –

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник

відділу української літератури XX століття

та сучасного літературного процесу

Ніна Герасименко-Александрова

